

სამართლის ზოგიერთი თეორიული საკითხი ალფონსო X-ის „Siete Partidas“ მიხედვით

გოგენია ზაალ

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.12>

აბსტრაქტი. კანონთა კრებული „Siete Partidas“ (შვიდი ნაწილი) წარმოადგენს შუა საუკუნეების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეროვნულ სამართლებრივ ძეგლს. ის შეიქმნა კასტილიის მეფე ალფონსო X-ის ბრძანებით და უშუალო მონაწილეობით. პარტიდები აერთიანებდა იმ დროისთვის არსებულ სამართლის ყველა დარგს. არსებითად კრებული წარმოადგენდა გიგანტურ სამართლებრივ ენციკლოპედიას და აქ მოცემული ინფორმაცია იმდროინდელი ლევისტის აბსოლუტურად ყველა ინტერესს აკმაყოფილებდა.

XIII საუკუნე ცნობილია როგორც „სწრაფი რეკონკისტის“ პერიოდი. სამხედრო წარმატებები და კასტილიის სამეფოს პოლიტიკური აღმავლობა მოითხოვდა შესაბამის ნაბიჯებს კანონმდებლობის სფეროში. ალფონსო X-ის საკანონმდებლო საქმიანობა იყო უაღრესად აქტიური სწორედ იმიტომ, რომ ის განხორციელდა როგორც სამეფოს მთელი პოლიტიკური და სოციალურ ურთიერთობათა სისტემის კარდინალური გადაწყობა უმაღლესი კეთილდღეობის პრინციპების შესაბამისად. ის თანმიმდევრულად მიიწევდა წინ კანონმდებლობის უნიფიკაციისკენ, თუმცა სამართლებრივმა აზრმა ბევრად გადაასწრო სამართლებრივ პრაქტიკას.

პარტიდების ტექსტის სტრუქტურა როგორც დასახელებიდან ჩანს შვიდი ნაწილისგან შედგება და დალაგებულია თემატური პრინციპით. ნაწილი (პარტიდა) დაყოფილია თავებად (ტიტული) რომელიც თავის მხრივ შედგება კანონებისგან.

ზოგად თეორიული საკითხებიდან ჩვენთვის საინტერესოა სამართლის წყაროს საკითხი. პირველი ნაწილის მეორე თავში მოცემულია სოციალური ნორმების სამწევროვანი კლასიფიკაცია. ამ სქემაში ყველაზე დაბალ საფეხურზე დგას ჩვეულება (Uso), შემდეგ მოდის ადათი (Costumbre) და მას ასრულებს ფუერო (Fuero). ჩვეულების და ადათის ინსტიტუტებს (Uso y Costumbre) გააჩნდა საკვანძო მნიშვნელობა ალფონსო X-ის იურისტებისთვის სამართლის წყაროების მათ მიერ აგებული იერარქიისთვის.

პარტიდებში პირველყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ყურადღებას იპყრობს ჩვეულების, ადათის და ფუეროს გენეტიკური კავშირი, რაც ხაზგასმულია კიდევ კანონმდებლის მიერ. აღნიშნულ ტრიადაში სამართლის სრულფასოვანი და დამოუკიდებელი წყარო არის მხოლოდ ფუერო. ჩვეულების „შექმნაში“ ჩართულია სუბიექტურ ნებელობით ელემენტი. ის დადგენილია სენიორის მიერ ან მოიწონებს არსებულს. ამას ემატება ის დეტალიც, რომ ჩვეულება უნდა დადგინდეს საყოველთაო სარგებლისთვის, რაც ზოგადად წითელ ხაზად გასდევს ალფონსო ბრძენის საკანონმდებლო საქმიანობას.

ჩვეულება პარტიდებში არასდროს სახელდება როგორც სამართალი, თუმცა მისგან შეიძლება გამომდინარეობდეს სამართლებრივი ქცევის ნორმები, მაშინ როცა ადათი უკვე წარმოადგენს სამართალს, მას სხვა სამართლებრივი ნორმებისგან განსხვავებს მხოლოდ

ზეპირი ფორმა.

საძიებო სიტყვები: კანონთა კრებული, სამართალი, ჩვეულება, ადათი, ალფონსო X, კასტილია.

კანონთა კრებული „Siete Partidas“ (შვიდი ნაწილი) წარმოადგენს შუა საუკუნეების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეროვნულ სამართლებრივ ძეგლს და თუმცა ფორმალურად დგას ისეთი ძეგლების გვერდით როგორებიცაა „Sachsenspiegel“ (საქსონური სარკე) და „Coustumes de Beauvoisis“ (ბოვეზის ჩვეულებითი სამართალი) ფაქტობრივად აღემატება მათ შემცველობით და შემუშავების თეორიულ- დოქტრინალური სიღრმით. ის შეიქმნა კასტილიის მეფე ალფონსო X-ის ბრძანებით და უშუალო მონაწილეობით. პარტიდები აერთიანებდა იმ დროისთვის არსებულ სამართლის ყველა დარგს. არსებითად კრებული წარმოადგენდა არა „Corpus iuris“ ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით, არამედ გიგანტურ სამართლებრივ ენციკლოპედიას, შუა საუკუნეების ცოდნის კომპენდიუმს და აქ მოცემული ინფორმაცია იმდროინდელი ლეგისტის აბსოლუტურად ყველა ინტერესს აკმაყოფილებდა.

XIII საუკუნე სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია როგორც „სწრაფი რეკონკისტის“ პერიოდი. სამხედრო წარმატებები და კასტილიის სამეფოს პოლიტიკური აღმავლობა მოითხოვდა შესაბამის ნაბიჯებს კანონმდებლობის სფეროში. ჯერ კიდევ ფერნანდო III აპირებდა საერთო ეროვნული კანონთა კრებულის მომზადებას, მამის კურსი მონარქიის შემდგომი განმტკიცების საქმეში გააგრძელდა ალფონსო X-მ და ძირითადი მიმართულება გახდა ახალი სამართლის კრებულების შემუშავება, კანონმდებლობის უნიფიკაცია. მეფე ფერნანდო III-მ იზრუნა რომ ტახტის მემკვიდრეს მიეღო იმ დროს საუკეთესო განათლება მათ შორის იურისპრუდენციის, კერძოდ „ius commune“-ს სფეროში (Gonzales Jimenez M. 2004: 13-42). იმ დროს წარმოუდგენელი იყო ინფანტის გაგზავნა დიდი ხნით სასწავლებლად საზღვარგარეთ ამიტომ მოწვეულ იქნა უცხოელი პროფესორები. საკანონმდებლო საქმიანობა ალფონსო X-ის მიერ აღიქმებოდა როგორც სამეფოში „საყოველთაო კეთილდღეობის“ მიღწევის ინსტრუმენტი. ეს წარმოდგენა ბუნებრივია, რამდენადაც ბოლონიისა და მონპელიეს სკოლებში განათლება მიღებული კასტილიელი ლეგისტები სამართალს აღიქვამდნენ რომელი იურისტებისთვის დამახასიათებელი გაგებით როგორც „სწავლება სიკეთის და სამართლიანის შესახებ“ („Ut eleganter celsus definit ius est ars boni et aequi“). სწავლება საკმაოდ უტოპიური იყო XIII საუკუნის კასტილიის რეალიებთან მიმართებაში და მაინც მან დიდი გავლენა მოახდინა ალფონსო ბრძენის პოლიტიკურ და სამართლებრივ პრაქტიკაზე. ალფონსო X-ის საკანონმდებლო საქმიანობა იყო უაღრესად აქტიური სწორედ იმიტომ, რომ ის განხორციელდა როგორც სამეფოს მთელი პოლიტიკური და სოციალურ ურთიერთობათა სისტემის კარდინალური გადაწყობა უმაღლესი კეთილდღეობის პრინციპების შესაბამისად. ის თანმიმდევრულად მიიწევდა წინ კანონმდებლობის უნიფიკაციისკენ, თუმცა სამართლებრივმა აზრმა ბევრად გადაასწრო სამართლებრივ პრაქტიკას.

თავისი მმართველობის პირველივე წელს ალფონსო X-მ ბრძანა სამეფოს ყველა ქალაქისთვის საერთო სამართლის კრებულის შედგენა და უკვე 1256 წელს შეიქმნა „Fuero Real“ (სამეფო ფუერო), ამის პარალელურად ლეგისტები მუშაობდნენ სხვა სერიოზულ კრებულზე რომელიც ცნობილია სახელით „[El Espéculo](#)“ (სარკე). მთავარი სხვაობა ამ ორ სამართლის ძეგლს შორის იყო იმაში, რომ ამ უკანასკნელის შემუშავებაში უფრო აქტიურადაა გამოყენებული რომის სამართლის წყაროები ვიდრე ადგილობრივი ტექსტები და ჩვეულებითი სამართალი. „[El Espéculo](#)“-ზე მუშაობა დასრულებული არ იყო, როცა მეფემ დაიწყო ახალი კანონთა კრებულის „Siete Partidas“ შემუშავება. მისი ეს გადაწყვეტილება

მკვლევრებს შორის დიდი დისკუსიის საგანია და ამ ძეგლის დათარიღების კონტექსტში განიხილება. ვიზიარებთ მიღებულ თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ მეფის ასეთი გადაწყვეტილება იმპერატორის ტახტის დაკავების მცდელობას უკავშირდება. პრაქტიკულად ალფონსო X პრეტენზიას აცხადებდა შექმნა ახალი „საიმპერიო“ კანონთა კრებული რომელიც აღმატებოდა ყველა ადრე შექმნილ ნიმუშებს მათ შორის იუსტინიანეს კრებულსაც.

თავიდან ნაშრომი ატარებდა სახელს „El libro del fuero de las leyes que fizo el noble don Alfonso” ამ სახელით გვხვდება ის უძველეს მანუსკრიპტში რომელიც შენახულია ბრიტანეთის ბიბლიოთეკაში. შემდეგ ეწოდა მას „შვიდი ნაწილი“ მასში შემავალი ნაწილების რაოდენობის მიხედვით.¹

ძეგლი თარიღდება დაახლოებით 1265-1272 წლებით, არსებობს უამრავი სხვა ვერსიაც. უცნობია ავტორები, თუმცა ზოგან კონკრეტული სახელებიც სახელდება (Ballesteros y Beretta A. 1922: 433) ასევე უცნობია რა დოზით მონაწილეობდა მეფე მის შექმნაში.

სულ არსებობს პარტიდების სრული ტექსტის 3 გამოცემა, შესრულებული ალფონსო დიას დე მონტალვოს (1405-1498), გრეგორიო ლოპესის (1496-1560) და ბოლოს ისტორიის სამეფო აკადემიის კოლექტივის მიერ. სტატიაში ვსარგებლობთ გრეგორიო ლოპესის გამოცემით (Las Siete Partidas 1843). ლოპესის ვერსიას თან ახლავს დაწვრილებითი კომენტარები (გლოსარი) ის გამოიცა 14-ჯერ. ლოპესმა თუ მის სიტყვებს დავიჯერებთ გამოცემის მომზადებისას გულდასმით შეადარა რამდენიმე ხელნაწერი და გამოცემა ერთმანეთს, სხვადასხვა წყაროს შესწავლა გვაფიქრებს, რომ როგორც ჩანს ლოპესი ძირითადად მონტალვოს ტექსტს მიჰყვება და ხელნაწერებს იყენებს მხოლოდ მაშინ როცა აშკარა შეცდომასთან ჰქონდა საქმე. პარტიდების ამ გამოცემის ძირითადი ფასეულობა არის არა იმდენად ტექსტში, რამდენადაც კომენტარებში. ამიტომაც კარლოს I-მა 1555 წელს ცალკე პრაგმატიკით ლოპესის გლოსარს დამოუკიდებელი კანონის ძალა მიანიჭა.

ტექსტის სტრუქტურა როგორც დასახელებიდან ჩანს შვიდი ნაწილისგან შედგება და დალაგებულია თემატური პრინციპით. ნაწილი (პარტიდა) დაყოფილია თავებად (ტიტული) რომელიც თავის მხრივ შედგება კანონებისგან. კანონები არ იყოფა პარაგრაფებად ან პუნქტებად, ის რამდენიმე ნორმის ნაკრებია, ამასთან ერთი კანონის ფარგლებში თითოეული ნორმის წყარო შეიძლება იყოს სრულიად სხვადასხვა: იუსტინიანეს დიგესტები, კანონიკური სამართლის კრებულები, თუ საკუთრივ ალფონსო X-ის საკანონმდებლო „ნოველები“.

ლეგისტების მუშაობის შედეგად მიღებულმა ტექსტმა დიდად გაუსწრო თავის დროს, ალფონსო X იძულებული გახდა მოეხდინა პარტიდების დეროგაცია და 70 წლით მან დაკარგა სამართლის წყაროს სტატუსი. 1348 წელს ალფონსო X ის შვილთაშვილის ალფონსო XI-ის მიერ გამოცემულმა ალკალის ძეგლისდებამ მიანიჭა პარტიდებს სამართლის დამხმარე წყაროს სტატუსი (Mapeñ A. 2014: 70). ეს სტატუსი კრებულმა შეინარჩუნა ესპანეთში სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კოდექსების მიღებამდე, XIX სკ I ნახევარში, ხოლო ლათინური ამერიკის ქვეყნებში როგორც ყოფილ ესპანეთის კოლონიებში XIX საუკუნის ბოლომდეც კი. 1974 წელს გამოქვეყნებული პარტიდების წინასიტყვაობაში ნახსენებია - ესპანეთის სასამართლო პრაქტიკაში 1960-იანი წლის ბოლომდე კრებულის გამოყენების გასაოცარი ფაქტი

პირველი ნაწილის (პარტიდა), მეორე თავის (ტიტული) პროლოგი იწყება შემდეგი

¹ მისტიკით გატაცებული მეფისთვის რიცხვი 7 დიდი დატვირთვას ატარებდა. თითოეული ნაწილი კრებულის იწყება ერთ-ერთი იმ 7 ასოდან რომლისგანაც შედგება მეფის სახელი A-I-f-o-n-s-o ამასთან პირველი და ბოლო ასო განმარტებულია როგორც ალფა და ომეგა ანუ „დასაწყისი და დასასრული“

სიტყვებით: „არაფერს ძალუმს ჰქმნას ისე, რომ კანონმა დაკარგოს ძალა... სამი რამის გარდა, რომელთაგან პირველი არს ჩვეულება, მეორე ადათი ხოლო მესამე ფუერო“. ამ სიტყვებით კასტილიელი კანონმდებელი გვამღვებს სოციალური ნორმების სამწევროვან კლასიფიკაციას, რომლებიც ფლობენ უნარს დაუკარგონ ძალა კანონს. ამ სქემაში ყველაზე დაბალ საფეხურზე დგას ჩვეულება (Uso), შემდეგ მოდის ადათი (Costumbre) და მას ასრულებს ფუერო (Fuero). (Partidas I.2.pr.).

ადათის ინტერპრეტაციის წყაროს, ისევე როგორც აღნიშნული თავის პროლოგში განცხადებული სხვა იდეებისა, რომელი იურისტის სალვიუს იულიანეს თხზულების ფრაგმენტი წარმოადგენს, რომელიც ჩართულია იუსტინიანეს დიგესტებში (Schiller A.A. 1978: 563), ასევე მისი უამრავი კომენტარი შედგენილი შუასაუკუნეების ბოლონის სკოლის იურისტების მიერ. თუმცა არც იულიანეს ტექსტში და არც შუასაუკუნეების გლოსარებში არ გამოიყენება ლათინური ცნება „უზუსი“. სხვათა შორის აშკარაა, რომ ჩვეულების და ადათის ინსტიტუტებს (Uso y Costumbre) გააჩნდა საკვანძო მნიშვნელობა ალფონსო X-ის იურისტებისთვის სამართლის წყაროების მათ მიერ აგებული იერარქიისთვის.

ტერმინი „უზუსი“ როგორც ამას აღნიშნავს თავის მონოგრაფიაში სამართლის ისტორიის არგენტინელი მკვლევარი პაოლა მისელი არცერთხელ არ გამოყენებულა ძველი რომის სამართლებრივ ტექსტებში „ჩვეულების“ აღსანიშნავად, რომელიც ფლობდა აუცილებელ იურიდიულ ძალას (Miceli P. 2012: 28-29). ერთადერთი გამონაკლისი როგორც მკვლევარი აღნიშნავს არის იმპერატორ კონსტანტინე I-ის კონსტიტუციის ფრაგმენტი, შესული იუსტინიანეს კოდექსის შესაბამის თავში (Miceli P. 2012: 29).² ამ ტექსტში Usus გამოიყენება როგორც ტერმინ Consuetudo-ს სინონიმი, ხოლო ეს უკანასკნელი როგორც წესი იურიდიულ ლათინურში ადათის აღსანიშნავად გამოიყენება. ამან მკვლევრებს მისცა საფუძველი, რომ გამოიჩინონ ეს ორი ტერმინი და ამტკიცონ, რომ ჩვეულება (Usus) არ წარმოადგენს თვითფასეულ სამართლებრივ ინსტიტუტს და ის არის მხოლოდ ადათის ანუ consuetudo-ს დაუსრულებელი ფორმა (მაგალითად იტალიელი ავტორი ბოვე). სხვები უზუსს აიგივებენ ცნებასთან - mos (წესი, წეს-ჩვეულება) და ამ გზით აკავშირებენ მას consuetudo-ს. (Morin A. Cucchi S. 1997: 107 - 121). მოცემული თვალსაზრისი პირველყოფლისა ეყრდნობა გრაციანის დეკრეტის პირველ ფრაგმენტს რომელშიც მოცემულია ისეთი ცნებების განსაზღვრებები როგორებიცაა, კანონი, ადათი და ა.შ. დეკრეტებში კი ეს განსაზღვრებები თავის მხრივ ნასესხები იყო „ისიდორე სევილიელის ეტიმოლოგიიდან (Garcia Gallo A. 1961: 133 - 141). რუსი მკვლევარი ალექსანდრე მარეის მტკიცებით პარტიდების ტექსტთან მიმართებაში არცერთი ზემოთმოყვანილი თვალსაზრისი არ შეიძლება კორექტულად მივიჩნიოთ, ვინაიდან აქ მოყვანილი ჩვეულების (uso) და ადათის (costumbre) კონცეფციები ძლიერ განსხვავდება როგორც გვიანანტიკური ისე ადრე შუასაუკუნეების ეპოქაში შემუშავებული ადათის თეორიისგან (Mapeñ A. 2014: 68).

პარტიდებში პირველყოფლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ყურადღებას იპყრობს ჩვეულების, ადათის და ფუეროს გენეტიკური კავშირი, რაც ხაზგასმულია კანონმდებლის მიერ: „ისინი იბადება ერთი მეორისგან და შეიცავს თავისთავში ბუნებით სამართალს . . . და ისევე როგორც ასოებისგან იბადება სიტყვა, სიტყვისგან მეტყველების ნაწილები და მათგან კიდევ მეტყველება (არსი), ამდაგვარად დროიდან იბადება ჩვეულება, ჩვეულებიდან - ადათი და ადათიდან ფუერო“ (Partidas I.2. pr). ამრიგად აღნიშნულ ტრიადაში სამართლის სრულფასოვანი და დამოუკიდებელი წყარო არის მხოლოდ ფუერო – რომელიც ამგვარად

² Consuetudinis usque longaevis non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem

ჩამწკრივებულ მეტაფორაში შეესაბამება არსს (razon) გაჩენილი სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვების შეხამებისგან, მაშინ როცა ჩვეულება შეესაბამება სიტყვას (verbo) ხოლო ადათი – ნაწილს (parte). მაგრამ ეს სრულად არ შეესაბამება კასტილიელი ლევისტების თვალსაზრისს რამდენადაც ადათი ფლობს, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ, კანონის ძალას და შესაბამისად კანონის დამდგენ და კანონის გამაუქმებელ თვისებებს.

მიმართავს რა ჩვეულების (uso) გაჩენის პრობლემას (კანონი 1) კანონმდებელს მისი საწყისი ადამიანის სიტყვის და საქმისგან გამოჰყავს. ერთი შეხედვით ეს ეწინააღმდეგება იმავე კანონში გამოთქმულ აზრს, რომლის თანახმადაც ჩვეულება იქმნება დროისგან (tiempo). თუმცა ეს წინააღმდეგობა ქრება იმის მტკიცების ხარჯზე, რომ კანონმდებლის თანახმად ხალხის სიტყვის და საქმისგან ჩამოყალიბებულმა ჩვეულებამ უნდა იარსებოს დიდი დროის (gran tiempo) განმავლობაში, რომ მიიღოს სამართლის წყაროს ძალა (Partidas I.2.1).³ ცნება „დიდი დრო“ დაკონკრეტებულია განსახილველ თავში მხოლოდ ადათთან მიმართებით. იმისთვის, რომ ის ძალაში შევიდეს საჭიროა ვადა 10 დან 20 წლამდე (Partidas I. 2.5), მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგივე ვადები მოქმედებს ჩვეულებასთან მიმართებაშიც. ამრიგად როგორც ჩანს კანონმდებელი პარტიდებში იცავს ტრადიციულ თვალსაზრისს ჩვეულების ბუნებასთან დაკავშირებით, რომლის მიხედვით ჩვეულების ლეგიტიმაციისთვის საჭიროა მხოლოდ ხანგრძლივი დროის გასვლა.

შემდეგ კანონებში ეს სურათი იცვლება, ამჯერად ჩვეულების „შექმნაში“ ჩართულია სუბიექტურ ნებელობით ელემენტი. ჩვეულებასთან მიმართებაში კანონის ტექსტში გამოიყენებული კონსტრუქცია ლექსიკის დონეზეც კი განამტკიცებს აზრს იმის შესახებ, რომ ჩვეულება არა მხოლოდ იბადება და ვითარდება არამედ ის უნდა იყოს დადგენილი (Partidas I.2.2.). მსგავსი კონსტრუქცია როგორც წესი მოიაზრებს მოქმედების სუბიექტის არსებობას რომლის ობიექტი არის სწორედ ჩვეულება. მოცემულ სიტუაციაში ასეთი სუბიექტი არის სენიორი (სუვერენი) რომელიც ადგენს ჩვეულებას თავის ქვეშევრდომებისთვის ან მოიწონებს უკვე არსებულს და ამით აძლევს მას ძალას (Partidas I.2.3.). სენიორის ქვეშ ბუნებრივია მოიაზრება მხოლოდ და მხოლოდ მეფე რომელიც პარტიდების მიხედვით ექსკლუზიურად ფლობს სამართალშემოქმედებით პრივილეგიას (Partidas II.1.5-6).

ჩვეულების ამ სახით დალაგებულ იდეას - დადგენილი ან დამტკიცებული მეფის მიერ - ემატება კიდევ რამდენიმე მნიშვნელოვანი დეტალი. პირველ ყოვლისა ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ჩვეულება უნდა დადგინდეს საყოველთაო სარგებლისთვის (pro comunal) „ჩვეულება უნდა დადგინდეს იმგვარად, რომ ემსახუროს საყოველთაო სარგებელს და არ მოიტანოს ზიანი. და ის არ უნდა დადგინდეს არც მოტყუებით არც ფარულად, არამედ ისე რომ ის იყოს ცნობილი და ახარებდეს გონიერ და სამართლის მცოდნე ხალხს“ (Partidas I.2.2). ეს კონცეპტი ეჭვგარეშე უნდა ვაღიაროთ ალფონსო X-ს მთელი პოლიტიკური და სამართლებრივი თეორიისთვის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანესად. სწორედ საყოველთაო სარგებლით აიხსნება მთელი სამართლის არსებობის მიზანი, მისით საბუთდება კანონის ცნება და ბოლოს სწორედ მისი არსებობით და დაცვით განისაზღვრება სამეფო მმართველობის ხარისხი. პრინციპში ეს საერთოა მთელი „ius commune“-ს იდეოლოგიური და სამართლებრივი სისტემისთვის, რომელიც დამყარებულია არისტოტელეს ფილოსოფიურ მემკვიდრეობაზე და რომის სამართლის პრინციპებზე ამდენად ამაში არაფერია ორიგინალური. მაგრამ ორიგინალურს მოცემულ მომენტში წარმოადგენს ის, რომ ჩვეულება და შესაბამისად ადათი

³ კანონის ორიგინალი ტექსტი: „Uso es cosa que nasce de aquellas cosas que hombre dice e face, e sigue continuamente por gran tiempo e sin embargo ninguno”

ასევე საყოველთაო სარგებელს „ემორჩილება“ და შესაბამისად დგება სამართლის წყაროების ერთიან იერარქიაში მეფის კანონებთან ერთად.

ბოლოს ჩვეულების სამართლის წყაროს სისტემაში ჩართვა გამყარებულია იმითაც, რომ მან შეიძლება მიიღოს სამართლის ძალა მხოლოდ იქნება რა განხილული და დამტკიცებული „გონიერი და სამართლის მცოდნე“ ხალხის მიერ, ანუ მეფის იურისტების მიერ. ამასთან ცნებას *us* ახლავს ემოციური კომპონენტი: მიუხედავად იურისტებს შორის განხილვის და მეფის მხრიდან დამტკიცების აუცილებლობისა რაზედაც იყო საუბარი, ჩვეულების მთავარ ძალას და მთავარ არსს ალფონსო X-ის ლეგისტები ხედავდნენ იმაში, რომ ხალხი მიყვება მას და ხალხს უყვარს იგი (Partidas I.2.7). თუ რომელიმე ჩვეულება არ იწვევს ხალხში დადებით გრძნობებს ის მალე ქრება და წყვეტს თავის არსებობას. იმ შემთხვევაში თუ ჩვეულება მოსწონს ხალხს და იყენებს მას დიდი ხნის მანძილზე ის გადაიქცევა ადათად (*costumbre*) და ამით გადადის თავისი განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე.

ადათი ალფონსო X-ის იურისტების მიერ განისაზღვრება როგორც „სამართალი ან ფუერო რომელიც არაა ჩაწერილი, რომლითაც ხალხი ხელმძღვანელობდა დიდი ხნის განმავლობაში, ეყრდნობოდა მას სხვადასხვა საქმესა და გარემოებაში“ (Partidas I.2.4). ჩვეულების და ადათის განმასხვავებელი ნათლად ფორმულირებული კრიტერიუმების არარსებობის პირობებში ეს განსაზღვრება ადგენს მკაფიო საზღვრებს ჩვეულებას და ადათს შორის. ჩვეულება პარტიდებში არასდროს სახელდება როგორც სამართალი, თუმცა მისგან შეიძლება გამომდინარეობდეს სამართლებრივი ქცევის ნორმები, მაშინ როცა ადათი უკვე წარმოადგენს სამართალს, მას სხვა სამართლებრივი ნორმებისგან განსხვავებს მხოლოდ ზეპირი ფორმა.

ადათის „დაწესების“ პროცედურათა რეგლამენტაციისას ალფონსო X-ის იურისტებმა რომელიც იურისტებისგან განსხვავებით, რომლებიც ადათის სამართლის წყაროდ აღიარებისთვის მხოლოდ ერთ კრიტერიუმს - ხანგრძლივობას - ასახელებენ (ადათი უნდა იყოს ძველი *consuetudo inveterata*) ჩამოაყალიბეს ოთხი კრიტერიუმი. პირველი - ადათმა უნდა გააერთიანოს ან მთელი ხალხი ან მისი დიდი ნაწილი, მეორე - მისი „ასაკი“ უნდა გაიზომოს 10 ან 20 წლით, მესამე - ის უნდა დადასტურდეს როგორც მინიმუმ ორი სასამართლო გადაწყვეტილებით, საჯაროდ, აღნიშნული ვადის განმავლობაში, მეოთხე - მეფემ ის უნდა დაამტკიცოს ან უკიდურეს შემთხვევაში არ გამოვიდეს მის წინააღმდეგ (Partidas I.2.5). სხვა მოთხოვნები ადათისადმი ემთხვევა ანალოგიურ მოთხოვნებს რომელიც წაყენება ჩვეულებას. ადათი უნდა დადგენილიყო ხანგრძლივი და სერიოზული განხილვის შემდეგ, ის არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ბუნებით სამართალს, სამეფოს საყოველთაო სარგებელს, სუვერენის ხელისუფლებას, წმინდა წერილის ნორმებს (Partidas I.2.5). აღნიშნული კრიტერიუმების განხილვისას პირველყოფლისა ყურადღება უნდა მიექცეს ცნებას ხალხი (*pueblo*), რომელმაც უნდა გამოხატოს თავისი ნება და გამოიყენოს ადათი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. ეს ცნება ალფონსო X-ის მიერ აგებული ყველა პოლიტიკურ სამართლებრივი კონცეფციისთვის პრინციპული მნიშვნელობისაა. უბრუნდება რა რამდენიმეჯერ ხალხის თემას კასტილიელი კანონმდებელი ხაზს უსვამდა მის ორგანულ კავშირს მეფესთან, რა დროსაც ხალხი წარმოადგენს სხეულს, ხოლო მეფე თავს, გულს და სულს (Partidas II.1.5). ამასთან პარტიდების ტექსტში მოცემულია „ხალხის“ ორი პირდაპირი განსაზღვრება, რომლის მიხედვითაც ის წარმოადგენს სამეფოს მთელი მცხოვრებლების გაერთიანებას მიუხედავად სქესის, ასაკის, ქონებრივი ან სოციალური სტატუსისა. ორჯერ, კრებულში უბრუნდებიან რა ამ ცნების განსაზღვრებას (Partidas I.2.5, Partidas II.10.1), ალფონსოს იურისტები პირველ შემთხვევაში აქცენტს აკეთებს იმაზე, რომ ხალხში მოიაზრება

როგორც მამაკაცები ისე ქალები, როგორც საერო ისე სასულიერო პირები. მეორეში ცალკე მითითებულია, რომ ხალხი აერთიანებს ადამიანებს სხვადასხვაგვარი ქონებრივი შესაძლებლობით ღარიბიდან მდიდრამდე (Partidas I.2.5; Partidas II.10.1). პარტიდების აღნიშნულ ფრაგმენტებში ხალხის ნება პირდაპირ არაა ნახსენები, მაგრამ როგორც მკვლევარი ალექსანდრე მარეი აღნიშნავს ამ შემთხვევაში ეს ზედმეტია (Mapeñ A. 2014: 75). ასევე უნდა შევჩერდეთ მეფის თანხმობაზე რომელიც ადათის ლეგიტიმაციისთვის მნიშვნელოვანია. როგორც ჩვეულების შემთხვევაში მეფის თანხმობა ადათს რთავდა სამართლის წყაროების იერარქიაში და მეტიც ადასტურებდა იდეოლოგიას მეფის და ხალხის ორგანული ნათესაობისა. მხოლოდ მეფეს ესმის და გულთან ახლოს მიაქვს რა თავისი ხალხის გასაჭირი თუ სურვილი, შეუძლია დაამკვიდროს ახალი ადათი ან შეცვალოს ძველი, ისევე როგორც მას შეეძლია გამოსცეს ახალი კანონები ან გააუქმოს უკვე არსებული. სავარაუდოდ სწორედ მეფის უფლებამოსილება რომელიც საშუალებას აძლევს დაადგინოს და გააუქმოს არა მხოლოდ კანონები არამედ ადათები დაფიქსირებულია მეორე პარტიდის ცნობილ ფორმულაში რომლის თანახმადაც მეფე იკავებს ღმერთის ადგილს იმისთვის, რომ ქმნას მართლმსაჯულება და სამართალი სამეფოში (Partidas II.1.7).

პარტიდებში რეგლამენტირებული ადათის ფუნქციების საკითხთან დაკავშირებით შეიძლება აღინიშნოს რამდენიმე მნიშვნელოვანი მომენტი. პირველი სწორად დადგენილ ადათს რომელიც არ ეწინააღმდეგება ბუნებით სამართალს და წმინდა წერილის კანონებს, შეეძლო გაეუქმებინა მასზე ადრე გამოცემული კანონი (Partidas I.1.6). ამასთან ავტორები ანსხვავებენ ადათებს: საერთო (generales) რომელიც აერთიანებს მთელ სამეფოს და კერძო (speciales) რომელიც გამოიყენება რომელიმე ცალკეულ პროვინციაში. ამ გაყოფის შესაბამისად აღინიშნება, რომ საერთო ადათს შეუძლია შეცვალოს კანონი მაშინ როცა კერძო ადათს შეუძლია მხოლოდ შეაჩეროს მოქმედება ამა თუ იმ აქტის მოცემული ადათის გავრცელების ტერიტორიაზე. ასევე ცალკე კეთდება აქცენტი იმაზე, რომ ადათს შეუძლია შეცვალოს მხოლოდ კანონები გამოცემული მის დადგენამდე, მაშინ როცა მოცემული ადათის გაჩენის შემდეგ გამოცემული და დამტკიცებული კანონების შეცვლა მას უკვე არ შეუძლია, პირიქით შეიძლება თვითონ იქნეს შეცვლილი მათი დახმარებით (Partidas I.1.6).

სამართლის გამაუქმებელი ფუნქციის გარდა ადათი კასტილიელი ლეგისტების თანახმად ფლობს სამართლის დამდგენ ფუნქციასაც. მოქმედ კანონმდებლობაში ხარვეზის შემთხვევაში გაწერილი იყო დავების გადაწყვეტა ადათის საფუძველზე, რომელსაც ამასთან აქვს კანონის ძალა (Partidas I.1.6). ბოლოს ადათის მესამე ფუნქცია რომელიც გამოყოფილია იურისტების მიერ ეს არის სამართლის განმარტება. ადათს კრებულის შემდგენელთა თანახმად შეუძლია განმარტოს კანონი („interpretar las leyes“) იმ შემთხვევაში როცა ჩნდება ეჭვი თუ როგორ უნდა იყოს გამოყენებული.

ადათის შეცვლა პარტიდების მიხედვით შეეძლო მხოლოდ სამეფოს სენიორს, რომელსაც ამ მიზნის მისაღწევად ორი მექანიზმი გააჩნდა: ან დაედგინა ახალი ადათი რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ძველს, ან გამოეცა კანონი ან ფუერო რომელიც იმეორებს ძველ ადათს ან ეწინააღმდეგება მას. ამ შემთხვევაში ადათი უდავოდ იცვლებოდა რამდენადაც ახალ დადგენილებას ჰქონდა პრიორიტეტი ძველზე. სახასიათოა, რომ სამეფო იურისტებმა მეფეს დაუმტკიცეს არა მხოლოდ და არა იმდენად ადათის დადგენის უფლება (ის შეიძლებოდა დადგენილიყო მათ შორის სენიორის პასიური თანხმობით რაიმე აქტიური მოქმედების გარეშე) რამდენადაც მისი გაუქმების უფლება, რითაც სამეფოს მთელ ადათობრივ სამართალს მონარქის კონტროლ ქვეშ აყენებდა.

ლიტერატურა:

1. История Испании, Том 1, С древнейших времен до конца XVII века (2012). Москва.
2. Марей А. (2014): Обыкновенные и обычаи в кастильской правовой доктрине XIII в. // „Aequum ius”, Москва.
3. Ballesteros y Beretta A. (1922): Historia de España y su influencia en la Historia Universal. V3. Barcelona.
4. [Bernal](#) Sánchez-Arcilla J. (2008-2009): La "teoría de la ley" en la obra legislativa de Alfonso X el Sabio // „[Alcanate: Revista de estudios Alfonsíes](#)”, N°. 6. 81-123
5. Craddock J. (1990): The Legislative Works of Alfonso el Sabio // „Emperor of Culture: Alfonso X the learned of Castile and his Thirteenth-Century Renaissance”. Philadelphia, 182 - 197
6. Garcia Gallo A. (1961): San Isidoro, jurista // „Isidoriana”. Estudios sobre San Isidoro de Sevilla en el XIV Centenario de su nacimiento. Leon, 133 - 141
7. Gonzales Jimenez M., (2004): Alfonso el Sabio, Barcelona.
8. Las Siete Partidas del muy noble rey Don Alfonso el Sabio / glosadas por Gregorio López. Volume 1. Madrid, 1843
9. Miceli P. (2012): Derecho consuetudinario y memoria. Practica jurídica y costumbre en Castilla y Leon (siglos XI- XIV). Madrid
10. Morin A., Cucchi S. (1997): El tratamiento de la costumbre en la Primera Partida de Alfonso El Sabio // „Anales de Historia Antigua y Medieval”, No. 30, 107 – 121
11. Sanchez Perez Jose A. (1935): Alfonso X el Sabio. Madrid.
12. Schiller Arthur A. (1978): Roman Law. Mouton Publishers.

Some theoretical issues of law according to Alfonso X's Siete Partidas

Gogenia Zaal

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi

Abstract

The statutory code "Siete Partidas" (Seven Parts) is one of the most important national legal monuments of the Middle Ages. It was created by order and with the direct participation of King Alfonso X of Castile. The „Partidas” united all branches of law existing at that time. Essentially, the collection represented a giant legal encyclopedia, and the information provided here satisfied absolutely all the interests of the legists of that time.

The 13th century is known as the period of "Rapid Reconquest". Military successes and the political rise of the Kingdom of Castile required corresponding steps in the field of legislation. The legislative activity of Alfonso X was extremely active precisely because it was carried out as a cardinal reorganization of the entire system of political and social relations of the kingdom in accordance with the principles of the highest welfare. He steadily moved towards the unification of the law, although legal opinion far outstripped legal practice.

The structure of the „Siete Partidas”, as the name suggests, consists of seven parts and is arranged according to the thematic principle. Part (Partida) is divided into chapters (Title) which in turn consists with laws (norms).

The second chapter of the first part provides a three-part classification of social norms. At the lowest level in this scheme is the tradition (Uso), followed by the custom (Costumbre) and is performed by the Fuero. The institutions of „Uso” and „Costumbre” were of

key importance to the jurists of Alfonso X for the hierarchy of sources of law they constructed.

First of all, it should be noted in the Partidas that the genetic connection of Tradition, Custom and Fuero attract attention, which is also emphasized by the legislator. Fuero is the only full-fledged and independent source of law in the mentioned triad. An element of subjective negligence is included in the "creation" of custom. It is prescribed by a senior or approves of an existing one. Added to this is the detail that the custom must be established for the common prosperity, which generally redlines the legislative activity of Alfonso the Wise.

„Uso” in Partidas is never named as law, although norms of legal behavior can be derived from it, while „Costumbre” already represents law, it is distinguished from other legal norms only by its oral form.

Key words: Statutory Code, law, Tradition, Custom, Alfonso X, Castile